

מספר העונים לחזרת הש"ץ וקדיש

הקדמה:

כשאדם מישראל עוסק בתורה, הקב"ה כביכול שונה כנגדו. למעלה מזה, כאשר עשרה מישראל עוסקים בתורה או בתפילה, שורה עמם השכינה. על כן תיקנו חז"ל שכל הדברים שבקדושה (קדיש, קדושה, ברכו, חזרת הש"ץ, ברכת כהנים וקריאת התורה) יאמרו דווקא במניין של עשרה.

שאלה: חיילים הממהרים לפעילות ביטחון שוטף האם רשאים להתחיל בחזרת הש"ץ גם כשעדיין לא סיימו עשרה מהמתפללים את תפילת הלחש? כיצד הדין לגבי אמירת קדיש?

א. מקור דין עשרה לאמירת דבר שבקדושה

משנה מגילה פרק ד משנה ג:

אין עוברין לפני התיבה (שליח ציבור), ואין נושאין (הכהנים) את כפיהם, ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא (בציבור)... פחות מעשרה.

תלמוד בבלי מגילה דף כג עמוד ב:

מנא הני מילי (מהו המקור לכך שצריך עשרה לאמירת דבר שבקדושה)? אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: דאמר קרא: 'וְלִקְדָּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (ויקרא כב, לב) - כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה. מאי משמע? (כיצד לומדים זאת מהפסוק?) - דתני רבי חייא: אתיא (נלמד בגזרה שווה) 'תור', 'תור', כתיב הכא: 'וְלִקְדָּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל', וכתיב התם: (במחלוקת קורח) 'הַבְּדִלְוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה' (במדבר טז, כא), ואתיא (בגזירה שווה) 'עדה' 'עדה', דכתיב התם (במרגלים) 'עַד-מִתִּי לַעֲדָה הָרַעָה הַזֹּאת' (במדבר יד, כז), מה להלן (במרגלים) עשרה - אף כאן (במעשה קורח) עשרה.

רש"י על הגמרא:

עדה - אין פחותה מעשרה, שנאמר 'עד מתי לעדה הרעה הזאת' יצאו יהושע וכלב.

❖ **כיצד למדה הגמרא שכל דבר שבקדושה לא יאמר בפחות מעשרה?**

ב. הצטרפות העומד בתפילת לחש למניין

נחלקו הראשונים האם צריך שכל העשרה ישתתפו בפועל באמירת הדברים שבקדושה:

שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן תקכט:

וששאלת על עשרה מצומצמין בבית הכנסת ואחד מהם מתפלל ביחיד, אם יכולים הטה" הנותנים להוריד לפני התיבה אחד מהם לומר קדיש וברכו וכל דבר שבקדושה כל זמן שלא סיים תפלתו... משום דבר שבקדושה, כיון דהוא בבית הכנסת מן האגף ולפנים מצטרף עמהם, אף על פי שאינו עונה עמהם 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' קרינא ביה, דכל בי עשרה [שכינה] שריא... גדול דבר מצות הוא אף על גב דלא עני בהדיהו מצטרף... האי יחיד דאיהו נמי בתפלה קא עסיק ומקבל עליו עול מלכות שמים, דמצטרף בהדיהו וקדמא שכינה ואתיא.

אמנם הרא"ש חולק וסובר שכל העשרה צריכים להשתתף בפועל באמירת הדברים שבקדושה:

שו"ת הרא"ש כלל ד סימן יט:

וכשאין תשעה בבית הכנסת המכווין לברכת שליח צבור, קרוב הוא בעיני שברכת שליח צבור לבטלה, כי נתקנו ברכות לשליח צבור לאמרם בעשרה. וכשאין תשעה בבית הכנסת המכווין לברכת שליח צבור נראה כברכה לבטלה, לכך כל אדם יעשה עצמו כאלו אין תשעה זולתו ויכוין לברכת החזן. ולכן בימי אבותינו יחדו עשרה בטלנין להיות תדיר בבית הכנסת ולכוין לשליח צבור מראש ועד סוף.

❖ **האם צריך שכל עשרת האנשים שהתקבצו למניין יהיו שותפים באמירת הדברים שבקדושה, מה דעת המהר"ם ומה דעת הרא"ש בזה? מה טעמם?**

השולחן ערוך, התייחס להשתתפות העשרה באמירת הדברים שבקדושה בשני מקומות, אך נראה שפסיקותיו סותרות זו את זו:

שולחן ערוך אורח חיים סימן נה סעיף ו:

ואם התחיל אחד מהעשרה להתפלל לבדו ואינו יכול לענות עמהם, או שהוא יושן, אפילו הכי מצטרף עמהם.

שולחן ערוך אורח חיים סימן קכד סעיף ד:

כששליח ציבור חוזר התפלה, הקהל יש להם לשתוק ולכוין לברכות שמברך החזן ולענות אמן; ואם אין ט' מכוונים לברכותיו, קרוב להיות ברכותיו לבטלה; לכן כל אדם יעשה עצמו כאילו אין ט' זולתו, ויכוין לברכת החזן.

❖ **דייק בדברי השולחן ערוך כאיזה דעה בראשונים פסק בסימן נה' וכאיזה דעה פסק בסימן קכד? כיצד לדעתך ניתן ליישב את הסתירה שבדבריו?**

באחרונים הובאו כמה תירוצים לסתירה זו:

דרישה אורח חיים סימן קכד אות א:

קרוב בעיני להיות ברכת שליח צבור לבטלה - כתב בית יוסף קרוב אבל לא ממש, כי כבר כתב לעיל ריש סימן נ"ה דאם התחיל בעשרה ואפילו יצאו קצתן השליח צבור גומר, וגם נתבאר בבית יוסף דאפילו קצת יושנים או מספרים שמועות, אפילו הכי השליח צבור מתפלל וגומר תפילתו.

❖ **כיצד ישב הדרישה את הסתירה בשולחן ערוך?**

אמנם, כף החיים ישב את הסתירה באופן אחר:

כף החיים אורח חיים סימן נה ס"ק מח, סימן קכד ס"ק יז:

ואם התחיל אחד מעשרה להתפלל לבדו ואינו יכול לענות עמהם וכו' - ...והיינו דוקא לקדיש ולברכו, אבל לחזרת העמידה בעיני דוקא תשעה שמכוונים לברכות השליח ציבור כמו שכתב לקמן סימן קכ"ד סעיף ד' וכן כתב רבנו זלמן באות הנזכר, בן איש חי שם.

ואם אין ט' מכוונים וכו' - ...ואע"ג דבסימן נ"ה סעי' ו' כתב דמצטרף מתפלל וישן, שאני התם מהטעם... דכתיב 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' וכל דאיכא עשרה דבני קדושה נינהו שכינה שריא... אבל הכא הטעם

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

ג. הצטרפות ישן למניין

הבית יוסף הביא את דברי המהר"ם מרוטנבורג הנ"ל והוסיף:
בית יוסף אורח חיים סימן נה:

ומכאן למד מורי הרב הגדול מה"ר יעקב בי רב זללה"ה, שאם היה אחד ישן, מצטרף עם תשעה לקדיש ולקדושה, דכיון דאיכא עשרה דבני קדושה נינהו שפיר שריא שכינתא עלייהו... וכדאי הוא מורי ז"ל לסמוך עליו.

השולחן ערוך בסימן נה (הובא לעיל בחלק ב) פסק כדבריו בבית יוסף. אולם, הט"ז תמה על דברי הבית יוסף, ופסק שישן אינו מצטרף למניין:

ט"ז על השולחן ערוך הנ"ל סימן נה ס"ק ד:

או שהוא ישן -... ותמיה לי, דשאני ברישא דאע"פ שהוא מתפלל ואינו יכול להפסיק ולענות עם הצבור, מכל מקום יכול לשתוק ושומו כעונו... מה שאין כן בישן... דלמא שאני ישן שהוא גרע מקטן דאין בו קדושה, כמו שכתב בית יוסף בסימן ד' בשם הזהר דסלקא מיניה נשמתא, ולא הוה בכלל קדושה דטעים טעמא דמותא ורוח מסאבתא שרייה עלוהי (שמסתלקת מן הישן הנשמה, ואינו בכלל קדושה שהרי הוא טועם טעם מיתה ורוח טומאה שורה עליו). ותו נראה לעניות דעתי... דלא יצטרף כיון דאפשר להעיר אותו משנתו למה נצרף אותו כשהוא ישן לכתחלה, ולא דמי לקטן שאי אפשר לעשותו גדול.

המשנה ברורה חשש לדברי הט"ז, ופסק כמותו לכתחילה:

משנה ברורה על השולחן ערוך הנ"ל סימן נה ס"ק לב, לד:

מצטרף עמהם -... ועיין בט"ז שחולק לענין ישן... על כן לכתחילה בודאי צריך להקיצו ועל כל פנים לעוררו שיהיה מתנמנם.

אחד מהעשרה -... ובזמן בודאי אין לצרף אפילו במקום הדחק ביותר מאחד, כי בלאו הכי יש הרבה פוסקים המחמירים בישן.

❖ **לדעתך, תשעה חיילים שמתפללים יחדיו ונמצא עמהם חייל נוסף שנדרש להאזין לקשר ואינו יכול להתפלל עמהם, האם ניתן לצרפו למניין?**

ד. הלכה למעשה

כך נפסק להלכה בספרנו 'תורת המחנה':

א. במקום צורך ניתן לצרף רוב מנין עונים לאמירת קדיש, קדושה, וברכו, עם מספר מתפללים האוחזים באמצע התפילה ואין ביכולתם לענות.

ב. לענין חזרת הש"ץ יש להחמיר יותר ולהמתין למנין שלם ומכל מקום במקום צורך גדול ניתן להקל ולצרף אף מי שעדיין לא סיימו תפילתם, אך גם במקרה זה ראוי להימנע מצרף יותר מאחד שעדיין מתפלל.

ג. בשעת דחק ניתן לצרף לאמירת דבר שבקדושה תשעה מתפללים עם עשירי ישן (וכל שכן שניתן לצרף חייל המאזין למכשיר הקשר ובשל כך אינו יכול להתפלל), אך אין להסתפק ברוב ניעורים ומיעוט ישנים, ולענין חזרת הש"ץ יש להחמיר ולהימנע לחלוטין מצירוף ישן.

כמו שכתב הטור כי לא נתקנה ברכת הש"ץ כי אם לאומרה בעשרה וכשאין ט' המכוונים לברכותיו נראת כברכה לבטלה.

❖ **כיצד ישב כף החיים את הסתירה בשולחן ערוך? מהו ההבדל בין חזרת הש"ץ לבין קדיש וברכו?**

הט"ז הכריע להלכה כדברי השולחן ערוך בסימן קכד' שרק העונים מצטרפים למנין:

ט"ז אורח חיים סימן נה ס"ק ד, סימן קכד ס"ק ב:

או שהוא ישן -... כבר קבע בשולחן ערוך הלכה בסימן קכ"ד דאם אין ט' שמכוונים לדברי ש"ץ בשעת חזרת התפילה, דקרוב להיות ברכה לבטלה, כל שכן כשהוא ישן דאין להקל לכתחלה, כן נראה לי. **ואם אין ט' מכוונים -** מזה נראה, שאין מצטרפים למנין מי שאינו שומע אף על גב שהוא פקח.

❖ **מה עולה להלכה בדיון השתתפות כל העשרה באמירת הדברים שבקדושה, על פי תירוצ הדרישה, על פי תירוצ כף החיים ועל פי דברי הט"ז?**

מן הדברים לעיל עולה, שישנם פוסקים הסוברים שניתן לצרף למנין אף מי שאינו עונה לדברים שבקדושה הנאמרים שם.

האחרונים נחלקו, כמה מתוך העשרה מצטרפים לאמירת דברים שבקדושה אף שאינם עונים בעצמם:

אליה רבה על השולחן ערוך הנ"ל סימן נה אות ז:

אחד מי' וכו' - והוא הדין ג' או ד', כיוון שנשאר רוב שמכוונים.

לעומתו, פסק המגן אברהם:

מגן אברהם על השולחן ערוך הנ"ל סימן נה ס"ק ח:

מצטרף עמהם -... וכתב הר"ל חביב סי' ט"ו ואולי לפי זה הוא הדין ג' או ד' ונשאר הרוב עכ"ל ולי נראה דאין להקל כל כך... דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה גבי קטן דוקא א' ולא ב' אף גבי ישן דוקא א' ולא ב'.

המשנה ברורה נקט כדעת האליה רבה:

משנה ברורה סימן נה ס"ק לב:

אחד מהעשרה - הוא הדין יותר מאחד, ובלבד שישארו רובם שאין מתפללים שמונה עשרה ויכולין לענות עמהם.

לעומת זאת, כף החיים הכריע בין הפוסקים:

כף החיים אורח חיים סימן נה ס"ק מח:

אם התחיל אחד מעשרה להתפלל לבדו ואינו יכול לענות עמהם וכו' - ... ואם כן, כיון דכל האחרונים הנזכרים תפסו דברי המגן אברהם שכתב דאין להקל כי אם באחד ולא בשנים... מכל מקום יש להחמיר לכתחילה היכא דאפשר ואין נצרף מתפלל כי אם אחד ולא שנים, אבל היכא דלא אפשר יש לסמוך על המתירים.

❖ **סכם, מהם שני הנידונים בהם תלויה האפשרות להתחיל בחזרת הש"ץ כאשר חלק מהמתפללים עודם עומדים בתפילה?**

'והגית בו'

דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל
יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית
מערכת: סא"ל הרב ישי איתן רע"ן ההלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד ההלכה,
סרן הרב דודי גרינפלד קמ"ד בתיבה, אע"צ הרב חנניה שפרן
בתיבה ועריכה: רב"ט ר' יצחק ענתבי
הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com

